

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Климентина Илиева Иванова

Кирило-Методиевски научен център – БАН

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен
„Доктор“.

Област на висше образование: 2. Хуманитарни науки

Професионално направление: 2.1. Филология.

Научна специалност Българска литература (Стара българска литература).

Автор: Илина Красиминова Лулейска.

Тема: „Житийни текстове за св. Сава Освещени в историята на българската книжнина“.

Научен ръководител: проф. д-р Маргарет Димитрова, Софийски университет „Св. Климент Охридски“.

Настоящата рецензия е изготвена въз основа на текста на дисертационния труд, обсъден и насочен за публична защита на заседание на Катедрата по литература във Филологическия факултет на Югозападния университет „Неофит Рилски“ на 26.09. 2016. На заседанието е посочено, че са спазени изискванията на Вътрешните правила за развитие на академичния състав в ЮЗУ и според тях И. Лулейска е изпълнила дейностите по образователната си програма, успешно е положила изпитите, определени в индивидуалния учебен план и е предала цялостен текст на дисертацията си. Към труда си за рецензиране докторантката е представила автореферат (41 с.) и 7 самостоятелни публикации по темата на дисертацията в научни издания.

Кратки биографични данни за докторанта

Илина Лулейска е завършила специалността „Българска филология“ в ЮЗУ „Неофит Рилски“ (бакалавърска степен в 2011 г. и магистърска програма по журналистика в 2012 г.) От 2013 г. е редовен докторант по Стара българска литература във Филологическия факултет към ЮЗУ. По време на докторантурата

е участвала в десет научни форума, от които три международни (два от тях в Унгария и в Москва).

Предмет на дисертацията

Трудът е на актуалната в последните години медиевистична тема за преводните жития на известни християнски светци, запазени в средновековната българска книжнина. Изборът на докторантката сполучливо е насочен към знаковата фигура на св. Сава Освещени, един от ранните строители на манастирската институция, който обединява общежителната практика със строгото иноческо подвижничество и чиято Лавра, независимо от сложната ѝ съдба през вековете, има авторитета на ненадмината школа в духовния живот, дала на Източната Църква както старосаваитския, така и новосаваитския монашески устав.

Значимост на изследването

Важността на темата се определя от това, че за св. Сава в различно време на славянски са преведени пространни житийни текстове, които могат да се проследят от X в. до периода на дамаскинарската литература; те не са били обект на научна разработка и трудът на докторантката обогатява историята на преводната книжнина в средновековна България, а и в южнославянските литератури.

Цел и задачи на дисертационния труд

Цел на труда според формулировката на И. Лулейска е да се изследват преводните пространни жития на св. Сава в средновековната българска литература (тук аз бих уточнила, че целта на докторантката е по-широка, тя включва наблюдения и върху сръбски и руски текстове, като, разбира се, акцентът на проучването пада върху българските). Конкретните задачи са коректно формулирани на с.8-9. В задача № 2 е посочено, че ще се проследи „разпространението на преводите в средновековната славянска православна ръкописна традиция“ (т.е. донякъде и в руската книжнина), което е важна

предпоставка за включване в дисертацията на ранните руски преписи от творбата на Кирил Скитополски.

Структура на изследването.

Структурата на труда е обусловена от поставените цели и задачи. Той е разработен в обем от 295 компютърни страници, в които влизат увод, три глави, заключение и библиография. Към него на с. 296-552 са приложенията с наборен текст с разночетения на част от анализирания жития на Сава Освещени. В приложенията докторантката е избрала да представи първия среднобългарски превод на Житието от Симеон Метафраст и новобългарския превод на две от трите дамаскинарски версии, чийто гръцки оригинал И. Лулейска не е открила. Приложени са и изображения на св. Сава и неговата Велика лавра.

Методика на изследването.

Като основен докторантката заявява комплексния филологически подход, а като основни методи в разработката на изследването - литературно-историческия и текстологическия анализ. Тук трябва да се отчете и лингвистичният анализ. Ще подчертая, че самото палеославистично направление изисква еднакво сериозна както литературна, така и лингвистична подготовка и получените филологически знания и умения са значително постижение на И. Лулейска. Всъщност най-широко и на различни равнища, включително и езиковото, е използвана съпоставката, чрез която авторката стига до основните си заключения.

Характеристика на дисертационния труд

В *Увода* на своята дисертация (с.4-22) освен необходимото според изискванията на „докторантския тип изложение“ И. Лулейска представя подробна справка за агиографията като литературен вид, акцентира върху нейното място в репертоара на българските преводи и прави кратък, но съдържателен преглед на монашеската култура и монашеската книжнина през Средновековието.

Първата глава (с. 23-96) е посветена на житийния текст, написан от Кирил Скитополски. В първата част (с. 23-47) е направен опит да се очертаят

особеностите на агиографския текст, като се подчертава, че Житието на св. Сава има стойност на парадигма за иночески живот и влияе върху представата за идеалния монах сред новопокръстените славяни. Важно е наблюдението на докторантката за връзката на характерните топоси и мотиви в житието с патеричните разкази. Втората част на тази глава (с.47-96) е насочена конкретно към славянските преводи на текста от Кирил Скитополски. Докторантката с конкретни примери потвърждава становището, изказано в ВНБС, че тези преводи са два. Може би в свои следващи издирвания тя ще продължи в тази насока, за да обясни липсата на следи от това най-старо житие на св. Сава в България (все пак други две от творбите на Кирил Скитополски (на Йоан Мълчалник и на Евтимий Велики) са запазени в Супрасълския сборник и в чети-миней от преславски тип), а и за да обърне внимание върху непосредственото използване на текста в Житието на св. Сава Сръбски.

Втора глава (с.97-227), в центъра на която е второто житие на св. Сава от Симеон Метафраст, е безспорната сполука на труда и най-добре илюстрира възможностите на авторката да анализира в съпоставителен план както двете жития за един и същ агиогерой, така и различните им преводи. Една от характерните особености в изграждане на творбите на Симеон Метафраст е двойственото отношение към изворите – понякога той не се съобразява с тях, а в други случаи ги включва почти буквално, променяйки само стилистично фразата, разширявайки библейските цитати и реминисценции и внасяйки нови мотиви. Обемистата съпоставката на двата текста води И. Лулейска до заключения, които потвърждават с конкретни факти стиловата характеристика на агиографския канон, въведен от Симеон Метафраст. И за тази глава най-важна е частта, посветена на двата превода на Метафрастовото житие. За безспорен неин принос считам и установяването на контаминирания текст от двата превода, запазен в ръкопис № 432 от Хилендарския манастир.

Трета глава съдържа анализ на новобългарско Житие на Сава Освещени, което се чете в някои дамаскинарски сборници. В първата част (с.228-237) И. Лулейска резюмира изследванията за новобългарските дамаскини, като акцентира върху недамаскиновите творби в тях. Източникът на дамаскинарската преработка не е изяснен. По тази причина проблемите на превода не са засегнати, но са посочени най-важните особености на „дамаскинарските“ литературни редакции спрямо изследваните средновековните текстове, а именно – че те са съкратени преработки. Конкретно докторантката е работила с 10 житийни текста, които сравнява по съдържателните промени и по лингвистичните им особености. В резултат тя обособява три „версии“. Най-разпространена е първата версия; от нея са запазени 7 преписа. Третата версия, според докторантката, е показателна със „засилената народна струя на разказване“. Сравнението с първата версия, което може да се проследи в приложенията, показва също, че третата литературна редакция изглежда има различен източник. Изобщо проучването на „дамаскинарските“ текстове за св. Сава заслужава да бъде продължено, то само по себе си е тема на едно сериозно филологическо изследване.

Заклучението (с.275-282) е кратко, но обобщава стегнато и добре аргументирано наблюденията и изводите на докторантката върху разгледаните в дисертацията проблеми.

Библиографията към труда съдържа значителен брой заглавия на няколко езика и, доколкото можах да проследя, всички те са използвани в изложението.

Особено *важни и приносни* са приложенията към дисертацията. Те са най-доброто доказателство за образователното и научното израстване на докторантката. С известно прецизиране и корекции подготвените текстове биха могли да се издадат и ще бъдат използвани от палеославистичната колегия.

Преценка на публикациите по дисертационния труд

Седемте публикации са пряко свързани с темата на дисертационния труд и са резултат от научното изследване на докторантката. Те са напълно достатъчни, за да отговорят на изискванията на Закона за развитие на научния състав.

Автореферат

Авторефератът е структуриран е в съответствие с изискванията и отразява целите, задачите и резултатите от изследването. Включва коректна справка за приносите и списък на публикациите по темата на дисертационния труд.

Критични забележки и препоръки за бъдещата работа

Дисертацията на И. Лулейска съдържа на места излишна информация, което е естествено, тъй като тя се е стремил да включи всичко прочетено от нея в рамките на писмения текст. Част от подробностите, несвързани с конкретната ѝ тема, биха могли да се обобщят с посочки под линия. Ще подчертая, че при редактирането на първия вариант на труда докторантката е вложила много труд и се е постарала да препореди отделни части, особено в увода и в първата глава, уместно да съкрати някои пасажии, както и повторения на вече казани неща. Разместванията и свеждането до три глави са балансирани положително композицията на труда ѝ. В бъдеще трябва да се изяснят някои термини, например въвеждането на термина *версия* за трите новобългарските групи при използването на същия термин в друг план. Докторантката посочва, че всички преписи „представят единна версия на наратива за св. Сава“ (с.273), от което не става ясно съотношението между оригинал, превод и/или литературна редакция. Неточна е употребата на *животоописание* като синоним на житие (в последния вариант на дисертацията този термин е редуциран); разширено е използването на *православен* (не е закономерно да се употребява преди XI в. и даже - XII в.) и др. На места определението на правописа в описите трябва да се коментира (например определението на Богданович „влашки“ за текста на Житието от Хилендар № 432). Археографски бележки към всеки житиен превод има (срв. с. 47-51; 161-166, 237-243), но те са в различен обем и кодексите са описани по

различен начин. Изобщо на мене ми липсва списък на ръкописите с използваните и известни на докторантката жития, познати й както *de visu*, така и по научната литература. Това, че тя не познава даден препис, не е причина той да не бъде включен в археографската справка. Тогава историята на всеки превод и приносите на И. Лулейска в изучаването му биха били очертани още по-ясно. Не съм имала възможност навсякъде да сверявам включените гръцки и кирилски цитати, но прави добро впечатление старанието на И. Лулейска да отразява точно гръцките и славянските примери в дисертацията, а също и при издаването на подбраните от нея отделни преводи и варианти. Грешки при предаването на текста има (отбелязала съм някои от тях в екземпляра на дисертацията), но те не са системни. Принципите на предаване на надредните знаци обаче остават неясни и предизвикват въпроси. Мисля, че за изследването би било много важно да се приложат и възпроизводи от житията, с които Лулейска е работила, за да се видят образци от техните текстове и правописните им особености. При цитирането, отпратките и при самата библиография ми се струва, че не е добро решение да се предават имената на чуждите автори по различен начин – руските - в български вариант, при това непоследователно (например Лихачев) а имената на латиница – според оригиналното написание. Допуснати са неточности и при някои имена напр. Пентковская не на едно място е цитирана като Петкановска, Клеопа Кикилидис е прочетен като Кикулиду. Забелязах някои стилови, правописни и пунктуационни грешки от първия вариант на труда, които не са изчистени в окончателния текст.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертацията на И. Лулейска съдържа научни резултати и издадени текстове, които са принос в изследването на преводните жития за св. Сава Освещени. Трудът показва, че докторантката притежава знания и професионални умения по научната специалност “Старобългарска литература”. По отношение на образователната си подготовка колежата Лулейска е постигнала много, прочела е

огромен обем научна литература, усвоила е гръцки език до степен да може да провежда паралели с преведените славянски текстове. Положителни резултати са дали и нейните занимания с ръкописите и старанието ѝ в археографските издирвания. Тя се ориентира в търсенето на преписи от различни книгохранилища, грамотно разчита и преписва средновековните текстове. Специално ще отбележа и вещото ръководство на проф. Маргарет Димитрова, благодарение на която Илина Лулейска получи най-добрата възможна научна помощ и подкрепа.

Докторантката защитава изискванията към научната степен, като демонстрира качества за самостоятелно изследване и това се вижда особено в частта с приложенията към дисертационния труд. Едичионната техника е усвоена от нея достатъчно, че да може да подготвя за обнародване славянски съчинения със съответните варианти.

Като цяло текстът ѝ отговаря на всички изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България.

Поради гореизложеното убедено давам **положителна** оценка за постигнатите резултати и приноси, представени в рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат и публикации. Предлагам на почитаемото научно жури **да присъди образователната и научна степен „Доктор“** на Илина Красиминова Лулейска.

София, 3.01.2017 г.

Рецензент:

проф. д-р Климентина Иванова